

Summary

*Oleksiy Baluh
(Chernivtsi)*

The Northern Bukovyna History in the Context of the Moldavian-Polish Political-Military Relationship

The body of the article goes on to discuss military and political relations between Poland and Moldavia in the context of the history of Northern Bukovina, the problem of the so called land of Shyptyntsi, the problem of Polish-Moldavian opposition and borderland cooperation in the reign of Alexander I the Kind (1400-1432).

УДК: 94(477),1618"(092)

*Дмитро Ліщук
(Чернівці)*

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВОЄННОГО МИСТЕЦТВА
ГЕТЬМАНА ПЕТРА САГАЙДАЧНОГО
У ВІЙСЬКОВІЙ КАМПАНІЇ 1618 РОКУ: РОЛЬ
КОЗАЦЬКОЇ РОЗВІДКИ Й КОНТРРОЗВІДКИ**

У статті йде мова про підготовку Війська Запорозького і воєнне мистецтво гетьмана Петра Сагайдачного у військовій кампанії 1618 року і яку роль відіграла у поході на Москву козацька розвідка й контррозвідка.

Ключові слова: Військо Запорозьке, гетьман, козак, бойові дії, стратегія, тактика, розвідка, контррозвідка, виховання.

Вивченню історії козацтва в цілому і формуванню воєнного мистецтва козаків присвятили свої праці, які вийшли друком у XIX і першій половині XX століть, такі історики, як В.Антонович, О.Апанович, М.Грушевський, В.Голобуцький, К.Гуслистий, І.Крип'якевич, А.Скальковський, Д.Яворницький, Тис-Крохмалюк¹ та інші.

Цікаві аспекти ролі розвідки і контррозвідки, що стосуються теми нашого дослідження, знайшли відображення у працях В.Сергійчука, В.Сідака і В.Степанкова, І.Стороженко², які побачили світ у кінці минулого століття.

Варті уваги новітні дослідження сучасних істориків О.Гуржія і В.Корнієнко, Ю.Мицика, Т.Чухліба, П.Саса³ та інших.

Серед наративних джерел необхідно згадати козацькі літописи Г.Грабянки, С.Величка, праці іноземних авторів Є.Лясоти, Г.Боплана, П.Шевальє⁴, польські і литовські хроніки тощо.

У кінці XVI – на початку XVII ст. велику зацікавленість у Західній Європі викликають війни та окремі військові сутички запорозьких козаків з татарами і турками. І це закономірно, оскільки боротьба з Османською імперією була для багатьох країн Європи проблемою першочергового

значення. Турецька агресія становила не тільки загрозу культурним цінностям, а взагалі існуванню окремих країн, в тому числі і Речі Посполитої.

Необхідно зазначити, що внаслідок спустошливих татарсько-турецьких нападів у XVI ст. володіння Речі Посполитої, де проживало в основному українське населення, відсунулись далеко на північ і північний захід. М. Грушевський про ті часи писав: „Русь уся спустошена огнем і мечем, ...земля татарським наїздом обернена в попіл; велика маса людей і худоби забрана; скрізь мало хто лишився, спромігшися сховатися в якихось ліпше захищених місцях або фортецях”⁵. Польсько-литовська влада була неспроможною організувати належний захист підпорядкованого їй населення України.

З проголошенням у 1596 р. церковної Брестської унії міжконфесійні відносини в Україні різко загострилися. У боротьбі з польсько-шляхетською і католицькою експансією на рубежі XVII ст. складається блок патріотичних сил українського суспільства і городян, православної інтелігенції і козацтва, за яким йшли селянські маси⁶. Вирішальна роль у захисті православ'я переходить до козацтва.

Це передусім означало, що завдання оборони православної церкви, а разом з тим і народності, взяла на себе фактично незалежна військово-політична сила, здатна боронити їх зі зброєю в руках. Як писав М.Грушевський: „Козаччина приймала на себе справу, яка була протягом чверті століття предметом неустанних, завзятих, але безуспішних змагань української інтелігенції. І те, що вдавалося досягнути заходами публіцистів і богословів, політичних діячів і релігійних агітаторів, ліпших сил духовних і світських сучасної України й Білорусі, було здобуто завдяки тому, що справу взяло під охорону своєї шаблі низове „рицарство”⁷.

Історичні реалії того часу вимагали створення власної військової організації, яка могла б відбивати натиск будь-якого ворога і гарантувати безпеку населенню, яке проживало на кордонах з Кримським ханством і Московською державою. Кінець XVI ст. – це не лише важливий етап формування козацького стану, але й започаткування утворення зародків української держави. За словами С.Лепявка, сталося злиття придніпровського боярства з козаками, яке зумовило його перетворення з аморфної прикордонної промислово-військової спільноти в суспільний стан⁸.

На початку XVII ст. українське козацтво набуває чітких організаційних структур. Можна констатувати, що на той час в Україні склалися всі необхідні умови для створення не тільки чисельної армії, але й забезпечення високого рівня її боєздатності.

Аналіз які провели історики Гуржій О. і Корнієнко В. дає змогу скласти таблицю щодо кількісного зростання Війська Запорозького за роками:

СКЛАД ВІЙСЬКА	РІК							
	1593	1594	1596	1604	1609	1611	1619	1621
Бойовий	1000 чол.	2000 чол.	4000 чол.	5000 чол.	10000 чол.	10000 чол.	11000 чол.	15000 чол.
Допоміжний	3000 чол.	4000 чол.	8000 чол.	8000 чол.	20000 чол.	даних не має	23000 чол.	26600 чол.
ВСЬОГО:	4000 чол.	6000 чол.	12000 чол.	13000 чол.	30000 чол.	даних не має	34000 чол.	41600 чол.

Ці дані свідчать, що у першій чверті XVII ст. чисельність Війська Запорозького порівняно з кінцем XVI ст. зросла більш ніж у три рази⁹.

Спираючись на цю військово-політичну силу, український народ вступив у тяжку боротьбу проти агресивних намірів Османської Порти і цим зробив свій вагомий внесок у зменшення турецької експансії в Західну Європу.

Козацтво стало виконувати історичну місію „національного речника українського народу”¹⁰. Його зміцнення сприяло посиленню ефективності боротьби проти Османської імперії та Кримського ханства. Особливо успішними були походи у першій чверті XVII ст., окремі з яких організувалися і проводилися під керівництвом славнозвісного гетьмана Петра Сагайдачного. Цілком зрозуміло, що при цьому приділялася велика увага як збору інформації про місцеперебування й сили противника (з цією метою постійно розсилали з табору у різні напрямки розвідників), так і збереженню у таємниці власного пересування¹¹.

Ось як про це пише Д.Яворницький: „... вони йшли переважно вночі вдень же зупинялися у глибоких балках, великих байраках і дрібних чагарниках. У дорозі вони вдавалися до найрішучіших заходів обачності: не розпальовали вогнів, не курили люльок, не дозволяли іржати коням, зав'язували їм морди платками, мотузками чи ремінцями, намагалися розмовляти між собою стримано, в півголосу чи навіть зовсім пошепки; для орієнтації у місцевості брали з собою так званий нюрнберзький квадрат, тобто різновид компасу”¹².

Похід на Москву. У 1617 р. Річ Посполита в черговий раз втручається у боротьбу за царський трон Московської держави. Син польського короля Сигізмунда III Вази Владислав претендував на корону. Польське військо під його керівництвом дійшло до Москви, де зупинилось, періодично відбиваючи атаки московських ополченців, чекаючи військової допомоги, аби заволодіти тронном. Щоб здійснити цей план, польський уряд звернувся по допомогу до Війська Запорозького і, зокрема, до Петра Сагайдачного. Гетьман погодився допомогти, але виставив ряд умов: збільшити

реєстр козацького війська, забезпечити в українських землях свободу православного віросповідання. Король і сейм погодилися на вимоги Петра Сагайдачного і прислали йому військові клейноди, тобто булаву, бунчук, печатку, знамена як ознаки гетьманської влади¹³. Лише тоді він розпочав активну підготовку до походу. При організації походу яскраво проявився полководницький талант гетьмана. Він відмовився від шаблонного плану іти на Москву маршем для об'єднання з польським військом

через Смоленськ і Вязьму, де була організована міцна оборона. Петро Сагайдачний обрав новий шлях пересування війська, щоб з меншими втратами підійти до Москви¹⁴. Перед виступом 20-тисячного Запорозького війська гетьман зробив глибоку розвідку, щоб з'ясувати яким шляхом краще пересуватись, а також стан московського війська, обстановку з провіантом на шляху бойових дій, стан оборонних споруд, міст і містечок. Спираючись на розвідувальні дані, він розробив стратегічний план походу. На першому етапі з метою ввести в оману противника він завдав декілька відволікаючих ударів із заходу – у район Смоленська.

Завдяки цьому вже в травні 1618 р. загін у складі близько 4 тисяч козаків підійшов до Москви і спустошив околиці Калуги¹⁵. Головні сили вирушили іншим шляхом. Маршрут, який обрав гетьман для походу, попри всі негаразди(бездоріжжя), був на той час найкращим з тактичного погляду. Висока мобільність козацьких сил на театрі воєнних дій була можливою тому, що їхній рух не сковувала важка артилерія, для транспортування якої потрібно було здійснювати великі інженерні роботи на переправах, а також мати громіздкі обози, які б заважали швидкому просуванню.

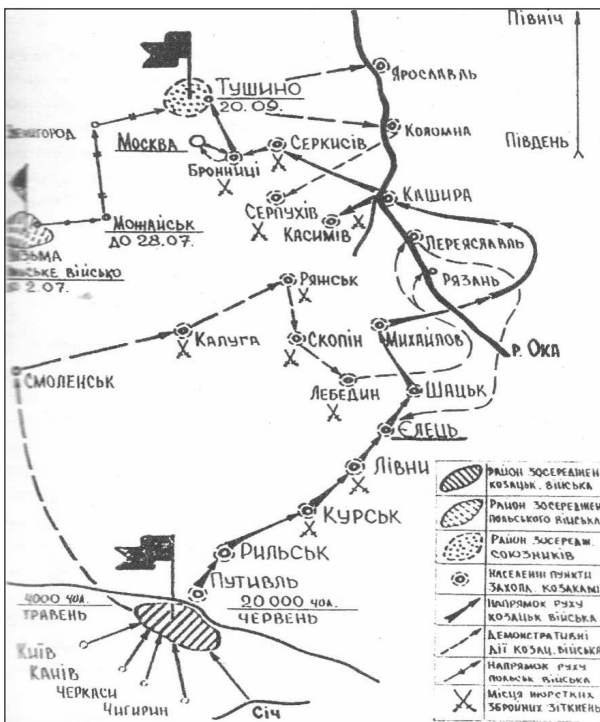
Як талановитого полководця Петра Сагайдачного у кампанії 1618 р. вирізняє те, що поряд з наступальною тактикою він надавав перевагу раптовим ударам по противнику, позбавившись від „табірної стратегії”¹⁶. Впродовж червня – вересня 1618 р. козацькі загони здобули міста Путивль, Рильськ, Лівни, Єлець, Лебедян, Данков, Скопин, Рязьськ і багато інших містечок, пройшовши за три місяці понад тисячу кілометрів. Українські полки пересувались із середньою швидкістю 17-20 км на добу. Якщо порівняти ці дані з можливостями передових армій Європи, де нормальним вважалось просування 7-14 км, то можна констатувати, що середня швидкість козаків була більшою майже у 2 рази. А це свідчить про їх добру підготовленість до воєнних дій¹⁷.

Розглядаючи основні засади стратегії й тактики, які були застосовані у Московському поході,

необхідно відзначити, що власне рішучий бій вважався гетьманом Петром Сагайдачним як найкращий із засобів досягнення мети. Питання ж стосовно взяття міст, фортець і містечок на шляху просування до Москви він вважав обов'язковою умовою. В тилу не повинні залишатись ворожі сили, які могли б завдати удару в „спину” козацьких військ.

Вся його стратегія складалася з воєнних дій як проти польових армій, так і проти фортець, які повинні були привести до повної ліквідації опору супротивника¹⁸.

Карта походу українського козацького війська на Москву у 1618 році під керівництвом гетьмана Петра Сагайдачного [14, с.19]

Хроніка просування українського війська під час походу на Москву у 1618 році

№№ пп	Дата	Перехід між пунктами		Середньодобова величина переходу км/доба	Здобуті під час переходу фортеці та міста
		Спочатку	Наприкінці		
1.	18.06 25.06	Путівль	Курськ	210 км / 26 км/доб	Путівль Рильськ Курськ
2.	26.06 29.06	Курськ	Лівни	180 км / 45 км/доб	Лівни
3.	30.06 10.07	Лівни	Слець	80 км / 8 км/доб	Слець (Рязьськ)
4.	12.07 22.07	Слецьк	Шацьк	100 км / 10 км/доб	Шацьк (Лебедян)
5.	28.07 12.08	Шацьк	Михайлів	120 км / 9 км/доб	(Скопін) Михайлів
6.	28.08 17.09	Михайлів	Серкісів	190 км / 11 км/доб	Бронніці (Ярославль)
7.	18.09 19.09	Серкісів	Бронніці	80 км / 40 км/доб	(Переяславль (Романів) Серкісів
8.	19.09 21.09	Серкісів	Тушіно (з'єдналися з поляками)	60 км / 30 км/доб	(Кашира) (Косичів) Тушіно

У Московському поході майже все військо було озброєне рушницями, списами і шаблями. Кожен козак мав також сокиру, кирку, лопату, різноманітні шнури, тобто всі знаряддя, потрібні до спорудження захисного табору та здобування ворожих укріплень.

У вересні 1618 р. козаки з'єдналися з військами Владислава. Почалась облога і штурм Москви. Існує багато версій з приводу того, чому керманічі війська Речі Посполитої і козацького війська не проявили наполегливості, аби оволодіти Москвою. Безпосередній хід облоги Москви ми не розглядаємо – це тема окремого дослідження.

Загроза взяття столиці змусила царя Михайла Романова укласти з Польщею мирну угоду. За Деулінським перемир'ям (1618 р.), Москва поступилася Речі Посполитій Чернігово-Сіверськими і Смоленськими землями. Козаки на чолі з гетьманом Петром Сагайдачним повернулися в Україну. Король не поспішав виконати своїх обіцянок. Протиірччя між козаками і Річчю Посполитою залишались.

Воєнне мистецтво гетьмана Петра Сагайдачного. За період життя та активної діяльності на військовому поприщі Петра Конашевича-Сагайдачного чисельність Війська Запорозького виросла в декілька разів- це прослідковується з вищеподаної таблиці. Аналіз кампанії підготовки походу на Москву 1618 р. свідчить, що гетьман Петро Сагайдачний нічим не поступався видатним військовоначальникам того часу в Європі. Він продемонстрував, що перемога над ворогом досягається рішучими діями. Гетьман намагався уникати довгої облоги міст і фортець, прагнув нав'язати противнику швидкий бій, готував несподівані удари блокування шляхів, зв'язку та постачання, введення в оману супротивника відволікаючими ударами, концентрував основні козацькі сили на головному напрямку стратегічного удару. Велику роль при цьому відіграла козацька розвідка, яка здобувала необхідну інформацію через кобзарів, купців, ченців, інформаторів, які перебували на ворожій території задовго до походу на Москву. Безперечно, що гетьман і козацька старшина докладно знали про розміщення ворожих сил і їх моральний стан [13, с.107].

Досягнення високого рівня воєнного мистецтва базувалось і досягалось на багатих традиціях попередніх поколінь. Застосування на полі бою сучасних прийомів, таких як: „лава”, „табір”, „триангула”, „залповий вогонь” та інші свідчить про те, що у Війську Запорозькому вони попередньо вивчалися у Січі, носили регулярний характер і впроваджувались безпосередньо в бою.

Творчо використовуючи та удосконалюючи здобутки минулих поколінь, гетьман Петро Сагайдачний у військовій компанії 1618 р. збагатив теорію і практику проведення бойових операцій, систему навчання серед козацтва. Гетьман добре

розумів, що єдиним правильним шляхом для поліпшення тактики і стратегії у Війську Запорозькому є свідомо дисципліна та самовіддане ставлення до військового обов'язку. Хто відступав від цих правил, Петро Сагайдачний суворо карав: „Він був такий суворий, стримуючи козацькі свавільства, що з найменшої причини проливав щедро їх кров”¹⁹.

Велику роль у підготовці козацьких військ та в їх бойовій майстерності відіграв фактор постійних навчань-оглядів з виконанням навчальних стрільб, змагання з шаблею і списом, здобування умовних фортець, мурів тощо.

Як тут не згадати російського генералісімуса другої половини XVIII ст. Олександра Суворова і його слова з книги „Наука перемагати”: „Швидкість і натиск”, „В атаці не затримуватись”, „Важко в навчанні – легко в бою”²⁰. Всі ці вислови відносяться до складових козацьких перемог у XVII ст.

Необхідно відзначити ще один чинник, який впливав на боездатність українського козацтва. Значна частина складу козаків Війська Запорозького була освіченими, а це, в свою чергу, поліпшувало їх бойове виховання та навчання. За часів життя і гетьманування Петра Сагайдачного при кожній церкві і монастирі були початкові школи, а на Січі діяли свої навчальні заклади, в т.ч. школи козацького вишколу, де готували юнаків до служби в козацькій армії. На Запорозжжі перевага надавалась людям освіченим, оскільки ті, як зазначав С.Величко, „високо там цінилися, бо святе письмо читають і темних людей добру навчають”²¹. Це давало змогу готувати якісний командний склад Війська Запорозького, що, в свою чергу, забезпечувало високий рівень військово-мобілізаційної, адміністративно-господарської і командної функцій в усіх структурах тогочасного козацького війська.

Необхідно зазначити, що приклад козацького вишколу може бути використаний і сьогодні в Збройних Силах України та спецслужбах нашої держави.

Розглядаючи взаємозв'язок патріотичного виховання молодих козаків на Січі з сьогоднішнім, зазначимо, що ця тема дуже важлива і актуальна у наші дні й особливо це стосується молоді, яка готується до служби у Збройних Силах України.

По-перше – вважаємо, що військово-патріотичне виховання особового складу є основним чинником для усіх родів військ нашої Батьківщини.

По-друге – щоб досягнути конкретної мети, тобто перемоги у бою, необхідно виходити із конкретних завдань, обставин, характеру задумів і обов'язково враховувати власні можливості, як це робив гетьман Петро Сагайдачний.

По-третє – вміло використовувати нові засоби ведення бою (козацький приклад – залповий вогонь з мушкетів).

По-четверте – успішне ведення розвідки й контррозвідки в ході підготовки і ведення бойових операцій.

Гетьман Петро Сагайдачний як ніхто із своїх попередників розумів, що від своєчасно отриманих даних про плани противника залежить результат не тільки бою, але й війни в цілому. Характерними рисами організації і ведення розвідки у Війську Запорозькому були: безперервність, активність, цілеспрямованість і мобільність. Усе це актуально й сьогодні. Погоджуємося з думкою науковців О.Гуржій і В.Корнієнко, що в умовах реорганізації Збройних Сил України доцільно не тільки залишати попередню кількість розвідувальних частин і підрозділів, але й збільшувати їх²².

Зазначимо, що з масштабом постаті гетьмана Петра Сагайдачного як полководця і політичного діяча не міг зрівнятися жоден з його попередників і пізніших гетьманів Війська Запорозького, аж до державного і військового діяча Визвольної війни 1648-1657 рр. Богдана Хмельницького.

¹ Антонович В. Про козацькі часи на Україні. – К.: Наукова думка, 1991. – 238 с.; Апанович О. Козацтво – Збройні сили України першої половини XVIII ст. – К.: Наукова думка, 1969 -224с.; Грушевський М.С. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. – К.: Наукова думка, 1994.; Голобуцький В.А. Запорозьке козацтво. – К.: Наук. думка, 1957. – 367с.; Гуслистий К.Г. Визвольна боротьба українського народу проти гніту шляхетської Польщі в другій половині XVI і в першій половині XVII ст. // Нариси з історії України. – К.: Вид-во АН УРСР, 1941. – Вип.3. – 188с.; Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З., Думін О., Шрамченко С. Історія Українського війська. – 2-е вид. – Вінніпег: Вид. Іван Тикор, 1953. – 820с.; Скальковський А.А. Історія Нової Сечи или последнего Коша Запорозького. – Ч.1. – Одеса, 1846. – 210с.; Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків: У 3-х т. – К.: Наук. думка, 1990. – Т.1. – 584с.; Тис-Крохмалюк Ю. Военный шлях Сагайдачного на Москву 1618 року. – Львів: Акватон, 1936 – 32 с.

² Сергійчук В. Іменем Війська Запорозького: Українське козацтво в міжнародних відносинах XVI – середина XVII століття. – К.: Україна, 1991 – 250 с.; Сідак В.С., Степанков В.С. З історії української розвідки та контррозвідки. – К., Інститут СБ України, 1995 – 201 с.; Стороженко І. С. Богдан Хмельницький і воєнне мистецтво у визвольній війні українського народу середини XVII століття. – Кн. 1: Воєнні дії 1648-1652 рр. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетров. держ. ун-ту, 1996.

³ Гуржій О., Корнієнко В. Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний – К., 2004. – 188 с.; Гуржій О., Корнієнко В. Воєнне мистецтво гетьмана Петра Сагайдачного. – К., 2002, – 84 с.; Мищик Ю., Стороженко І. За світ встали козаченьки. – Дніпропетровськ: Промінь, 1990. – 134 с.; Чухліб Т.В. Українське козацтво в політичних планах Речі Посполитої // Україна – Польща: Історична спадщина і суспільна свідомість / Матеріали міжнар. конференції, Кам'янець – Подільський, 29-31 травня 1992 рік. – К: Либідь, 1993 – С.55-62.; Сас П. Петро Конашевич-Сагайдачний: Молоді роки. Вид. Інст. іст. України. – К., 2006. – 286 с.

⁴ Граб'янка Г.В. Действия презьльной и от начала поляков кроввейшей брани Богдана Хмельницького... року 1710. – К., 1854 – 373с.; Величко С. Летопись событий в Юго-Западной России в XVIII веке: Сост. Самоил Величко, бывший канцелярист Войска Запорожского, 1720 (Изд. Временной комиссией для разбора древних актов). – К., 1848.; Лясота Е. Щоденник // Жовтень. – 1984. – №10. – С.97-110; Боплан Г.-Л. Опис України. Пер. з фр. – К.: Наук. думка, 1990. – 256с.; Шевальє П. Історія війни козаків проти Польщі. – К., 1960. – 86 с.

⁵ Грушевський М.С. Ілюстрована історія України/ Репринт. відтворення вид. 1913р. – К.:ІСЕ-Україна,1990. – С.188.

⁶ Наливайко Д. Козацька Християнська республіка. – К., 1992. – С.146.

⁷ Грушевський М. Історія української козаччини // Вітчизна. – 1989. – №9. – С.198.

⁸ Ковальський М. Проблеми джерелознавства історії українського козацтва // Українське козацтво: витоки, еволюція, спадщина. Вип. І. – К., 1993 – С.13.

⁹ Гуржій О., Корнієнко В. Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний. – С.16.

¹⁰ Оглоблін О. Українсько-московська угода 1654р. // Літературна Україна. – 1992. – 2 липня.

¹¹ Сідак В.С., Степанков В.С. З історії української розвідки та контррозвідки. – С.23.

¹² Яворницький Д.І. Історія запорізьких козаків. – С.386.

¹³ Тис-Крохмалюк Ю. Воєнний шлях Сагайдачного на Москву 1618 року. – С.12.

¹⁴ Мішин В. Похід Сагайдачного на Москву // Народна армія. – 1998. – № 69. – С.4.

¹⁵ Там само. – С.5.

¹⁶ Володарі Гетьманської булави ...С.102.

¹⁷ Ліщук Д. Гетьман Петро Сагайдачний. Воїн. Полководець. Політичний діяч. – Чернівці, 2007 – С.13.

¹⁸ Гуржій О., Корнієнко В. Воєнне мистецтво гетьмана Петра Сагайдачного. – С.21.

¹⁹ Крип'якевич І... Історія Українського війська. – С.243.

²⁰ Генераліссимус Суворов: Сборник документов и материалов. – М., 1947 – С.337-338.

²¹ Величко С. Летопись событий в Юго-Западной России в XVIII веке... – С.112.

²² Гуржій О., Корнієнко В. Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний – С.69.

УДК 94 (498.7) „1812/1868”

Тамара Богачик
(Чернівці)

ПРОМИСЛОВИЙ РОЗВИТОК ПІВНІЧНОЇ БЕССАРАБІЇ У ДОРЕФОРМЕНИЙ ПЕРІОД (1812-1868 РР.)

У статті на основі архівних джерел та опублікованих праць зроблено спробу проаналізувати промисловий розвиток Північної Бессарабії у дореформений період (1812-1868 рр.).

Ключові слова: Північна Бессарабія, мануфактурне виробництво, північнобессарабські повіти, промислові підприємства, продукція, реформа.

Приєднання у 1812 р. північнобессарабських земель до Російської імперії, що в певній мірі вплинуло на їх економічне становище, стало предметом дослідження в історичній літературі. Окремі аспекти економічного розвитку Північної Бессарабії дореформеного періоду висвітлювали радянські науковці (Гросул Я.С., Будак І.Г., Жуков В.І.¹), буковинські дослідники². Проте вони представлялися в контексті історії всієї Бессарабії, і, безумовно, масштабність цих наукових розвідок не дозволила проаналізувати у достатній мірі розвиток мануфактурно-промислового виробництва після входження до складу Російської імперії і до проведення тут реформи 1868 р. Тому ця проблематика ще потребує окремого дослідження з огляду на його наукову актуальність.

Джерельною базою пропонованої праці стали окремі фонди Національного архіву Республіки Молдова³, Державних архівів Одеської⁴ та Чернівецької областей⁵, статистично-економічні огляди сучасників Єгунова А.Н., Защука А., Халіппи І., Янсона Ю.⁶

У дореформений Північній Бессарабії переважали дрібні примітивні майстерні: миловарні та вогскові підприємства. Досить часто значна їх частина не досягала навіть мануфактурної стадії. Відсутність природних запасів палива і мінеральної сировини, нестача кваліфікованої робочої сили та недосконале обладнання ставали причинами повільного розвитку ремісничко-мануфактурного виробництва. У перші роки після приєднання краю до Російської імперії порівняно значним промисловим центром Північної Бессарабії залишався Хотин, де розміщувалися дві пивоварні та три черепичних заводи. Це були невеликі мануфактурні підприємства, з річним доходом 1,5 тис. крб. На кожному з них працювало до чотирьох осіб. Такі ж міні-підприємства функціонували і у Хотинському цинуті: цегляно-черепичний завод у с.Романківцях та пивоварні в Пригородку, Ширівцях і Ржавинцях⁷.

У 1819 р. в Хотині вже діяли підприємства з виробництва мила і свічок. Одне з них – мануфа-

Summary

Dmytro Lischuk
(Chernivtsi)

Separate aspects of war operations of hetman Petro Sagaydachnyy in the military campaign in 1618 : the role of cossack reconnaissance and counterespionage.

In the article the role of reconnaissance and counterespionage of cossack forces, headed by hetman Petro Sagaydachnyy, in Moscow campaign in 1618 is exposed.